

ФУНКЦИИ НА БЪЛГАРСКОТО ВОЕННО ОБЛЕКЛО

Даниела Станчева Цанкова-Ганчева

Summary: The history of the Bulgarian military uniform is total by connected with the history und development of the Bulgarian Army after 1878. Still with its establishment the Bulgarian military uniform possesses some important functions with it success fully represented.

- *To show the national identity of the army.*
- *Utilitarian – to protect the warrior from the weather conditions. The clothes have to be warm, comfortable and connected with his typical actions.*
- *Protected to do preventable magic functions connected with symbolism.*
- *To show the social status-the difference between the ranks.*
- *To show differentiation of branches of the army.*
- *To show differentiation in each and every case.*

In its entire development more than 100 years , the Bulgarian military uniform completes these functions.

Ключови думи: function; uniform; nationality; utility; social statute; dress uniform; protect, Bulgarian military uniform, Bulgarian Army

Идеята за военната униформа се поражда още в античните общества. Римските легионери са облечени в дрехи, които най-много се доближават до военната униформа. Според някои изследователи военната униформа в днешния си вид и смисъл се е появила след тридесетгодишната война 1618–1648 г.¹ Висшите военначалници винаги са носители на промените и “модата” във военното облекло. Военната униформа е еднообразна по конструкция и строго определена. В България тя се регламентира от Военното министерство.

Българската военна униформа се конституира много по-късно от европейската. Историята ѝ е неразривно свързана с историята и развитието на българската армия след 1878 г. Още с конституирането си българското военно облекло притежава няколко функции:

- Да показва националната индентичност на армията.
- Утилитарна – да предпазва воина от климатичните особености. Дрехата трябва да е топла, удобна, практична съобразена с труда и дейността му.
- Предпазна, да изпълнява предпазни магически функции свързани със символиката.
- Да показва социален статус – разликата при различните чинове.
- Да показва диференциация по род войска.
- Да показва диференциация в облеклото според различните случаи.

Всяка една от тези функции е важна и значима, но – най важна е функцията да показва националната принадлежност на армията.

Княз Александър I одобрява и подписва първия най-пълнен законодателен акт, с който се определя униформата на армията в Княжество България заповед № 110/24. 12. 1879 г. Според нея в Българската армия се определят 9 различни форми, съобразно длъжностите и родовете въоръжени сили: за чиновите от свитата на княза, пехотата, кавалерията, артилерията, инженерните части, за офицерите от Генералния щаб, военносъдебното ведомство, началниците на военни отдели, военните лекари и други. Заповедта е съвкупност от много различни идеи, символи и символни значения. Основната задача на символите, които се поставят върху военната униформа и аксесоари в тези години на съзидание, е да се покаже националната принадлежност и социалния статус на притежателя ѝ. След този законодателен акт следват множество заповеди, които променят, допълват основата поставена от него.

Униформите са диференцирани по род войска и по чин. Това също е една от функциите на военното облекло.

В тази първа заповед се забелязват три направления в развитието на българската военна униформа, които могат спокойно да се видят и разграничат в колекцията от български военни униформи съхранявани в Националния военноисторически музей.

§ **Българското влияние** се проявява в стремежа да се включат националните елементи в българската военна униформа. Това е повлияно от българските първостроители на армията. Стремещт е от пръв поглед да се види, че униформата е на войник или офицер от българската армия, че Княжество България притежава армия със своя униформа, различна от другите европейски армии².

Възторгът на съвременниците от наличието на българска военна униформа може да се проследи в мемоарната литература³.

§ **Руското влияние** е последица от управлението на руските военни министри и офицери – даже в първите министерски прикази и укази направо са посочени руски образци и примери “кройката на пехотният мундир да бъде като на руския кафтан, шарфът – руски образец”; артилерийският мундир се описва като “руския улански мундир”; униформата на I конен полк да е като на I Лейб Московски Драгунски полк; патрондашът – руски, гвардейски, кавалерийски; шашката кавказка и др.⁴

§ **Европейското влияние** е пренесено от първият български княз, който до този момент е бил офицер в няколко европейски армии и е носил техните униформи. Свикнал е с кройката и цвета на униформите и особеностите им. Тук са залегнали европейските достижения и традиции в областта на военната униформа характерни за целия XIX в.⁵

След този законодателен акт следват множество заповеди, които променят, допълват поставената основа. В отделните родове войски се установяват различни униформи, които се различават по кройка и цвят.

Въпреки икономическите затруднения на младата българска държава военният бюджет е 31,3% от целия държавен бюджет, част от него е предвиден за военни униформи, снаряжение и въоръжение. От всичко 225 097 000 лв. разходи по редовните бюджети на държавата в периода 1879–1885 г. за армията са похарчени 81 600 000 лв.⁶

Периодът 1879–1900 г. е времето на конституирането, на полагането на основите, на създаване, на самостоятелна българска военна униформа и снаряжение. Този период на изграждане и формиране на българската военна униформа се вижда в колекцията от български униформи на първия княз, защото като главнокомандващ е имал задължението и привилегиите да ги носи. При официални случаи той винаги носи българска, парадна, военна униформа.

Основен елемент в униформата са символите, които се поставят върху българските военни униформи. Предназначението на символите, които се поставят върху военната униформа и аксесоари е израз на желанието да се подчертае **националната ѝ принадлежност**. Стремещт на създателите е да се покаже, че България притежава армия със своя униформа, различна от тази на другите европейски държави.

Символът на новата българска държава изправеният **коронован лъв**, утвърден от Търновската конституция през 1879 г.⁷ Той се поставя върху копчетата на мундирите на пехотните шевски полкове, на пагоните, еполетите, върху някои кокарди на калпаците⁸. Съвкупността от символи – корона, лъв, посока, засилва символичността – лъвът е традиционен символ за нашите земи, соларен знак символ на величие, сила, благородство и не на последно място военна мощ, короната – върховна власт, посоката е дясна хералдическа страна – посоката на живота на съзидателните сили на природата.

Националният **триколюр**, утвърден от Търновската конституция, традиционно се поставя на няколко места във военната униформа, за да се потвърди националната индентичност и принадлежност на армията. Поставя се на кокардата на фуражката от 1879 г., в триголката на флотските офицери, при султана, в парадните акселбанти⁹. Тържествената форма на националния герб се поставя върху лядунките (патронни чантички) и върху генералските калпаци до 1887 г. Гербът има сложно символно значение поради множеството символи присъстващи в герба-корона, щит, коронован изправен лъв – десен профил, щитодържатели лъвове, знамена, девиз “С нами бог“.

Традицията гербът да се поставя върху калпак, каска или патронна чантичка е европейска традиция от XVII в.

Осмоконечният кръст поставен върху калпаците показва християнската принадлежност на българските войници и офицери. Символът на кръста – е вяра, любов, дълг, отговорност и надежда. Кръстът е свързан с дървото на живота, това е един древен символ възприет от християнството. Числото 8 е число на живота на новото начало. Ново начало на новата българска история, ново начало на българската армия по пътя на утвърждаването ѝ. За политичес-

ката зрялост на първосъздателите на военната униформа, тяхната готовност към компромиси, говори безпристрастния факт (само 3 години след кланетата при Батак и пожарите в Априлското въстание), че войниците, които изповядват исляма могат да не носят на калпаците си кръст¹⁰.

Стремежът на българския княз и офицери е да имат армия облечена в стегната и приветлива униформа, в която да са втъкнати нишките на българската националност.

Характерна с националния си елемент е Българката (вид мундир). Кройката и е като при традиционния български мъжки костюм – с дълговидно закопчаване с 6 малки сверични копчета украсени с гравирани короновани лъв. Яката е права, твърда, единият борд е дълговидно извит. (Тя носи наименованието си от националната ни носия). Това е типично българска военна униформа.

Една от основните функции на военното облекло е да **предпазва войната от климатичните** особености. Дрехата трябва да е топла, удобна за различни дейности специфични за армията. Военното облекло свидетелства за богати познания, относно хигиенните свойства на материалите, като въздухопроницаемост, паропроницаемост, топлопроводимост, хидроскопичност. Топлозащитата и хидроскопичността са качествата, заради които при изработване на военното облекло се предпочита вълната, ленът и памукът още в първите години на конституирането ѝ. Тези текстилни материали се използват в зависимост от сезона, в който ще се носи даденото военно облекло.

През 1881 г. е въведена шаячна униформа (от шаяк) за войниците с оглед поевтиняване на униформата и подпомагане на местната промишленост във връзка с вътрешната политика на правителството на Ст. Стамболов¹¹. До 1889 г. тя се носи като домашна форма и вън от службата.

През 1889 г. шаечното облекло се въвежда в цялата армия със заповед № 200. Куртките се шият от шаяк. При пехотата кантовете са от червен гайтан, пагоните са от червено сукно. При останалите части куртките се различават: при пионерните части яката е от черен шаяк, горният и долният ѝ край са обточени с червен гайтан, левият пеш също, при кавалерията яката е от червен шаяк, горният и долният ѝ край са обточени с черен гайтан, обшлагите на ръкавите са без гайтан, при артилерията яката е от черен шаяк, горният и долният ѝ край са обточени с червен гайтан. Панталоните също се шият от шаяк.

Башлъкът е елемент от униформата (много дълго стоял статично) изработен от шаяк със сребърен галун, в зависимост от чина, използващ се по време на поход, да предпазва от студ. Той е влияние от униформата на Руската армия по време на войната 1877–1878 г. и остава почти непроменен по форма до края на 20-те години на XX в.

Военното ведомство има изисквания към шаяка, от който ще се произвеждат военни облека: Шаякът да се тъче ръчно или машинно от местна овча вълна, да не е оцветен (при бозавия), да е равно изтъкан и плътен. При парче шаяк с ширина от 140 см и дължина 100 см, трябва да тежи 800 гр. Червеният и черният шаяк се тъкат от бяла вълна и после се боядисват.

Заповед № 490 от 1889 г. определя приборното сукно за шаечните куртки: при 6 пехотен Търновски полк пагоните са от бял шаяк, яката и обшлагите са от бял гайтан, при 9 пехотен Пловдивски полк, пагоните са от светлосиньо сукно, на яката и обшлагите син гайтан, при 4 конен полк, пагоните са от малиново сукно, на яката бял гайтан.

През 1898 г. се въвеждат нов модел войнишки куртки – еднобордини с подплата само на ръкавите и на плещите за по голямо удобство. Ръкавите са с обшлаг от същия плат – 9 см, обточени с гайтан според приборното сукно.

От всички униформи на пехотни полкове се откроява *униформата на I Софийски пеши на Негово Царско Височество княз Александър I полк*. Князът със стъпването си на българска земя става шеф на тази дружина, по-късно полк. Мундирът на княза, съхранен в Националния военноисторически музей, е с права яка, висока 5 см изработена от червено сукно, с черен кант по края. Украсена е с извезан шнур от сребърно шитьо, при който отпред се образуват 2 кръга. Тази бродерия се използва в България при мундирите на шефските полкове от 80-те години на XIX в. Кръгът е универсален символ за цялост, сила и приемственост.

Народопсихологът Иван Хаджийски пише в своите изследвания относно отношението на българите към военната униформа и нейната необходимост и функция. *"... Днес униформата като белег на сила и власт е събирателна точка (сумарен център) на рефлексии на покорство и понеже е униформа, т. е. общо на всички военнопочалници облекло, то всеки началник може да използва създаденото от друго идео – моторно поведение, поведение на подчинение.*

...Още с обличането на униформата другите променят отношението си за теб". (1)

Оттук проличава функцията за показване на **социалния статус** чрез военната униформа, която е заложена още през 1879 г. в първата министерска заповед касаеща военната униформа.

Функциите на военното облекло се намират в пряка зависимост от начина на организацията на българската армия.

Части от военното облекло или цялата униформа функционират като социален знак. Военното облекло играе ролята на социален знак – униформата на офицерите и съответно на редниците. Офицерската униформа е изработена от качествено английско сукно, с богата украса, която я отличава от униформата на редника в първите години от конституиране на униформата. Едни функции на военното облеклото могат да бъдат определени като по общи, а други като по частни. Например функцията за разграничаване по чин.

Униформата е диференцирана освен по чин и по **род войска**. Например артилеристите са облечени в мундири с черни кадифени високи яки с копчета със символите на артилеристите – 2 кръстосани дула с разпукната граната.

Военните лекари и ветеринарите се отличават в униформите едни от други по цвета на металния прибор (копчета, знаци символи). За хуманитарните лекари е златен, за ветеринарите сребърен. При ветеринарните лекари мундира, сюртукът и фуражката се шият от тъмносиньо сукно. Обшлагите на ръкавите, дъното на калпака, околжката на фуражката и петлиците са от тъмно синьо сукно

През 1884 г. военна униформа в Княжество България е разделена на парадна, празнична и домашна форма. Парадната форма се облича при избор на княз, негов рожден или имен ден, на големи църковни празници, на Нова година, при прегледи и паради, при повишения, награди и новоназначения, при освещаване на знамената и клетви. Парадната военна униформа изпълнява функцията на символите на празника. Тя е израз на празника. Във военното министерство всичко е регламентирано. Празничната униформа се носи при явяване в двореца, на изпити, при молебени и паради, на балове и официални обеда, на сватби, кръщавки, погребения и други. Обикновената форма се полага при учения, прегледи, при представяне на началството и други. Всяка една от формите има различни аксесоари, които допълвайки се един друг съставят пълната форма.

Функция на символите е освен да показват националната принадлежност на българския воин е и да оказват **превантивни действия** свързани с представите за магическите им свойства за предпазване¹².

Офицерите носят еполети и пагони руски образец, със звезди броят и размерът им зависи от званието¹³. Звездите са четирилъчни, ромбовидни с 12 малки листенца с кръгче в средата. Те крият съвкупност от значения – числото 4 – свещено християнско число (четири са християнските добродетели), 4 са посоките на необятния свят, растителният орнамент символизира вечността – дървото на живота, всичко се подсилва от числото 12 и кръга. На пагоните и еполетите има вензел “АІ” от жълт метал и княжеска корона¹⁴. През 1880 г. се въвежда виц – мундир, като празнична и обикновена форма за генералите, с шитийо като на руския генералски мундир златно сърмени дъбови листа¹⁵.

Княз Александър І поема шефство над военното училище, поради това на пагоните на всички чинове от военното училище се поставя коронован вензел АІ от жълт метал¹⁶. При тези символи се засилва предпазната функция на униформата.

Всички полкове, в които има дружини, наследнички на опълченските, носят на калпака над осмоконечния кръст отличка – метална лента върху която е изписано “За отличие във войната 1877–1878 г.”

Използването на растителни мотиви в символиката на военната униформа е свързано с мистиката на дървото на живота и символиката за мъжка сила в символите на дъбовото клонче. Този символ най често се използва при офицерските униформи.

Акселбантите като аксесоар в европейските армии се появяват през XVIII в. Отначало металните наконечници са били просто моливи (в руската армия за записване на разпорежданията на началството) впоследствие започват да

да изпълняват само декоративна функция¹⁷. Те са отличителен знак за адютантите, флигел адютантите и генерал адютантите.

За появата на еполетите във военната униформа има версия, че те произхождат от рицарските нараменници, които са предпазвали рицарите от удар с хладно оръжие. През XVIII в. в европейските армии еполетите вече служат за украса на военния мундир. Думата еполети (нараменен знак) идва от френската дума *epaule* – рамо. Произхождат от френската армия¹⁸. Еполетите се появяват в Руската армия през 1730 г., когато офицерите в някои полкове имат право да ги носят на едното си рамо като знак за различие. През 1807 г. след общата реформа в униформата на руската армия се въвеждат еполетите за офицерите от гвардията и генеритета¹⁹.

При различните видове еполети в българската армия висулките са изработени от медна тел в зависимост от рода оръжие са посребрени или позлатени²⁰. Генералските сребърни кавалерийски еполети на княз Александър I Батенберг са произведени в Санкт Петербург²¹. Има еполети произведени и във Виена.

Звездите при офицерите са различен брой според званието им : за обер офицери – 1 звезда за подпоручик ; 2 звезди за поручик; 3 звезди за капитан ; за щаба офицери – 1 звезда за майор; 2 звезди за подполковник; 3 звезди за полковник; за генерали – 1 звезда за генерал-майор; 2 звезди за генерал-лейтенант; 3 звезди за пълен генерал²². Еполетите и пагоните на първия български княз са с три генералски звезди. Звездите са четирилъчни, ромбовидни с 12 малки листенца с кръгче в средата, имат различен диаметър в зависимост от чина. Те крият съвкупност от значения – числото 4 – свещенно християнско число (четири са християнските добродетели), 4 са посоките на необятния свят, растителния орнамент символизира вечността, засилено от числото 12 и кръга. Пагоните при генералите са изработени със сърмено шитьо в зависимост от рода оръжие.

Темлякът се появява във военната униформата, за да помогне за държането на оръжието по време на схватка.

Темляците в българската армия са два вида в зависимост от това за какъв род войска са предназначени. В колекцията от униформи на княз Александър I се съхраняват темляк за пехотата. Той е изработен от сребърна сърма и завършващ със сърмена топка темляк за кавалерията изработен от кожа и завършващ с кожни ресни²³.

Шарфове са вид парадни колани за офицерските униформи, въведени са с първата министерска заповед, отнасяща се за военната униформа през 1879 г. Те са руски образец, но чернозлатният цвят е заменен със сребърна сърма зелени и червени копринени нишки.

Генералските шарфове с кисти, принадлежащи на княз Александър I Батенберг, са изработени от сърма и коприна моаре за подплатата²⁴. Украсени са с копринени червени и зелени нишки, за да се подсили българския характер на униформата.

При адютантската униформа шарфът с кисти се носи през рамо.

Кушаците са колани при всекидневната униформа. Шият се от цвета на приборното сукно, ширината им е 5 см²⁵.

Портупеите на княза са от сърма или червена кожа, бляхът е с лъв²⁶.

Лядунките са патронни чантички. Те имат както функционално значение и чисто декоративно внушение. Князът притежава артилерийски с жълт метален прибор и кавалерийски с бял метален прибор лядунки²⁷. Изработени от черна лачена кожа с националния герб – тържествена форма и девиза хесенския княжески дом “Съединението прави силата”. Коланът е от кожа със сърмен галун, прикачен към лядунката с халка, която се държи от устата на лъв.

“...Според нивото на приемите князът предарително определя и носи униформата, която офицерите също трябва да сложат. Обикновено когато става дума за соарета, това е сюртук с еполети и дълъг панталон. “Сюртукът” е дълга и тясна куртка с два реда копчета, която стига до коляното, дори малко под него, и се носи без колан. Понякога протоколът изисква облекло, наречено “празнично”. В този случай се облича по-къса куртка (мундир), закончана отстрани с колан от моаре в цвета на дадения полк...”
(2) пише личният секретар на княза граф дьо Бурболон.

Униформата на войниците през ранния период от развитието на военната униформа се състои от: калпак или фуражка, шинел, мундир, куртка или гимнастическа риза, панталони, ботуши, обувки или цървули, башлък, ръкавици, шпори за кавалеристите. Видовете униформи са: парадна, служебна и домашна.

Парадната униформа се състои от: калпак или фуражка според сезона, куртка, панталони, ботуши, поясен ремък, ботуши, ръкавици, шпори, ордени и медали на тези на които се полагат. Войниците от шевските полкове в пехотата и кавалерията и лейбгвардейския ескадрон при парадна форма носят мундир и панталони изработени от сукно.

Служебната форма за паради се състои от: калпак или фуражка според сезона, куртка, шаечни панталони, ботуши, поясен ремък, ботуши, ръкавици, шпори, ордени и медали на тези на които се полагат.

Домашната форма е произволна. Състои се от: калпак или фуражка според сезона, куртка или мундир, панталони – шаечни или сукнени, ботуши, поясен ремък, ботуши, ръкавици, шпори, ордени и медали на тези на които се полагат.

През летния сезон се носи гимнастическа риза и панталон и лятна фуражка. През зимния сезон се носи калпак, шинел, башлък, ботуши.

При поход, маневри и полски учения вместо ботуши войниците носят цървули.

Военното министерство разрешава на началниците на военните части, да заменят някои от частите на военното облекло за войниците – фуражката с калпак, мундира с куртка, материала от който са изработени – сукно или шаяк. Облеклото трябва да е еднакво за части по-големи от рота²⁸.

Юнкерите от военното училище носят униформа като на войниците от пехотата. Разликата е в златния галун на яката, обшлагите и пагоните. На пагоните си те носят коронован вензел.

Функцията за **диференциация по полкове и род войска** съществува в българската военна униформа.

През 1884 г. се въвежда във всички пехотни дружини червеното сукно за приборно. Във връзка със създаването на полкове поставят се номера на пагоните: за офицерите от метал с цвят съобразен с металния прибор, за войниците означението е с боя.

През 1883 г. е вече утвърдена формата на долните чинове във военното ведомство²⁹. До този момент главно се конституира офицерската униформа, тя е по-скъпа, изработена е от по-качествени материали, в нея са преплетени по вече символи и значения и, разбира се, не на последно място офицерските униформи са много по малко от войнишките. При мундира на долните чинове – по борда има гайтан вместо кант³⁰. Сюртукът е двуборден – копчета бели гладки метални; 4 копчета на клапаните на ръкавите; жилетката е отворена двубордна двуред с по 4 копчета; панталонът е без кант; галстука (вратовръзка) – черен; фуражката е като офицерската; сюртука, жилетката, панталона се шият от черно сукно. При артилерийските части – българската е с обикновена кройка, с черни сукнени петлици, копчета артилерийски; фуражка – офицерска.

Пагоните са от червено сукно, вензел, номер или значка, присвоена на частта. Яката се обшива с червен гайтан. Куртката при кавалерията, артилерията и пионерните части се отличава от пехотната по яката и обшлага на ръкава. Яката на кавалерията е от червен шаяк и по горния край е обшита с червен гайтан, обшлагът на ръкава е от гайтан, при артилерията яката е от черен шаяк, катата по долния и горния край е обшита с червен гайтан, при пионерните части също. Приборното сукно на 9-ти пехотен полк – синьо, на 6-ти пехотен полк – яката и обшлагите и пагоните – бели, при 4-ти конен полк пагоните са малинови, на яката има бял кант; при 8-ми приморски полк кантовете са червени, пагоните сини, при 4-ти плевенски полк пагоните са от светло жълто сукно и светло жълт гайтан³¹.

Периодът 1879 г. – 1900 г. е време на конституиране на българската военна униформа. Краят на XIX в. бележи пълното ѝ оформяне.

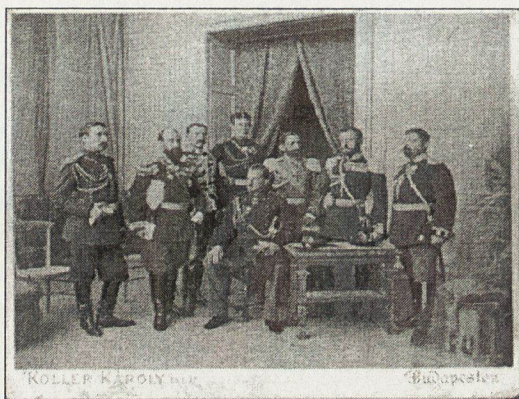
През първото десетилетие на XX век в световен мащаб се наблюдава стремеж към опростяване на военното облекло – опростява се кройката му, започва уеднаквяване на облеклото и снаряжението за всички родове войски. Опростяването е продиктувано от идеята за повече функционалност и практичност на униформата. Защитният сиво-зелен цвят, позволявайки прикритие в бойна обстановка, е крачка към модернизиранието на облеклото в армията. След 1905 г. парадни униформи имат само шефските полкове.

До този момент отделните полкове се различават помежду си по униформите, по цвета и кройките на мундирите си, по присвоеното приборно сукно³².

Някои от чуждите изследователи наричат въвеждането на сиво-зеления цвят във военното облекло – руски стил³³. Пресилено е това твърдение за руския стил в българската военна униформа през първото десетилетие на XX в. Опростяването на военната униформа е явление в световен мащаб, търси се по-вече функционалност и практичност, отколкото външната парадна страна. Особено когато страната се намира в процес на подготовка на война.

Стремежът за въвеждане на уеднаквено облекло и снаряжение за всички родове войски се проявява в първото десетилетие на XX в.

Генералските униформи са най-пищни, най-ефектни и, разбира се, най-скъпи. Платовете, от които се шият са много качествени – английско сукно, аксесоарите и шитята са скъпи. Но това много не натежава на военния бюджет защото генералите са малко на брой в българската армия. Към края на 1912 г. са 23, а най-масовото офицерско звание е на капитаните, при които униформата е по-опростена и украсата по-сепмла.

Снимка на български офицери –
военен съвет при княз Фердинанд, колекция НВИМ

Заповед № 309 от 1905 г. по военното ведомство уточнява облеклото на офицерите – парадна (само за шевските полкове), служебна и домашна форма. Стремежът за въвеждане на еднакво облекло и снаряжение за всички родове войски се проявява и при офицерското облекло в първото десетилетие на XX в.

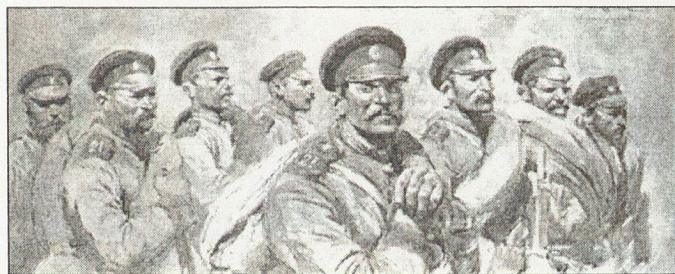
Облеклото на офицерите се различава според тяхното старшинство. Униформата е ушита от сиво-зелен плат. Разликата е концентрирана в пагоните.

Офицерската униформа в годините на Първата световна война не се различава много от униформата на офицерите през Балканската война. Бойните униформи са изработени в защитен цвят, с опростена кройка, без допълнителна украса.

Редникът в българската армия притежава парадна, служебна и домашна форма. През първото десетилетие на XX в. парадна форма имат само шефските полкове. Мундирът е тъмнозелен, кушакът е по цвета на приборното сукно прието в полка³⁴. Военното облекло се дели по закон на две – първосрочно (неприкосновен запас) и второсрочно (раздадено за употреба). До началото на

Балканските войни първосрочното облекло е нестатъчно. Полагат се големи усилия да се попълни недостигът.

Облеклото на редниците се отпуска на отделните полкове в готов вид или се отпускат мателиали и пари и частите сами ги изработват в шивашките ателиета към полковете по специално уточнени кройки чрез заповед на военното министерство. Платът, от който се шият униформите, е кафяв натурален шаяк. Шаякът е местно производство. Индустриалното търговско дружество “Бъдащност” – Самоков, доставя шинелни сукна, червени, сини, натуралносиви, натуралнокафяви шаяци за шинели и одеала³⁵. Шаячната куртка продължава да се използва.

Илюстрации от Балканските войни на Ж. Скот – български войници
в пълно бойно снаряжение 1913 г., колекция НВИМ

Заповед № 77 от 1906 г. отменя мундирите за войниците в цялата българска армия с изключение на шевските полкове. Тази промяна цели икономия на средства от войнишко облекло. Въвежда се като основно облекло в армията шаячната куртка. Вместо калпак се носи фуражка с кожена козирка. Яката и обшлагите през 1906 г. стават червени. При пехотата, артилерията, кавалерията и пионерните части пагоните са червени с № на полка от щампована боя. Панталонът е тъмно син с червен кант, при полеви занятия се използва шаечен с цвета на куртката. Шинелът е двуборден с 6 копчета по средата, обърната яка с петлици, обърнати маншети и коланче за пристягане отзад.

От 1906 г. според изискванията на военното министерство облеклото и снаряжението, които трябва да носи войникът във военно време, когато е с ботуши, трябва да тежи 10,130 кг., с цървули 9,530 кг., шинелът тежи 3,400 кг.

Със заповед 158 от 1909 г. в униформата се премахват цветните елементи за по-добро замаскиране на фона на местността. Фуражката е изцяло зелена с 3 цветни канта, козирката по изправена със зелен кожен подборник. Яката на куртката става единична със заоблени краища, долните джобове са с прави капаци.

През 1911 г. се полагат основите на българската авиация. Служащите в авиацията носят униформите на частите, от които са командироваани. Отличителните знаци са крилцата и копчетата, върху които е гравирано короновано витло. Обслужващите самолети носят униформите на пионерните части.

С реорганизирането на Българската армия през 1936 г. се променя конструкцията и цвета на униформата. Министерството на войната разделя униформата във войската на парадна (само за Лейбгвардейския на Н.В. конен полк), празнична, строева, домашна и бойна. Те се подразделят на лятна и зимна.

Преминаването от монархия към народна република през 1946 г. се отразява и на военната униформа. През 1947 г. се извършва цялостна промяна в символиката, кройката, цветовете и аксесоарите.

Показалец на използваните термини

Акселбант (нем.) – Като аксесоар в европейските армии се появява през XVIII в. Отначало металните наконечници са били просто моливи (в руската армия за записване на разпорежданията на началството), впоследствие започват да изпълняват само декоративна функция.

Башлък (тур) – елемент от униформата изработен е от фин шаяк със златен сърмен галун. Използва се по време на поход. В българската униформа идва от униформата на Руската армия по време на войната 1877–1878г., остава непроменен по форма до края на 20-те години на XX в.

Борд – левия или десен край на дреха.

Българка – название на вид мундир, скроен по кройка като при народната мъжка носия

Вензел – (рус.) преплетени начални букви на име и презиме.

Галун – лента от сърмена нишка (златна или сребърна).

Еполети – (фр. Epaules) – появяват се през XVIII в. в европейските армии служат за украса на военния мундир. Използват се за знак за различие на офицерските чинове. В Българската армия се въвеждат през 1879 г. При различните видове еполети висулките са изработени от медна тел в зависимост от рода оръжие са посребрени или позлатени.

Етишкет – двоен шнур от златна или сребърна нишка или от коприна, служи за прикрепване на калпака към мундира.

Кисти – големи пискюли поставени на парадните шарфове, те показват ранга на офицерите.

Кокарда – металически знак поставен върху калпак или фуражка.

Клапан – правоъгълно парче плат украсено с шитьо или тесва.

Крапово сукно (рус) – ярко червено сукно.

Кушак – колан за всекидневната униформа. Шие се от цвета на приборното сукно.

Лампас (нем) – широка червена лента пришита от външната страна на панталона или брича.

Лядунка – патронна чантичка. Артилерийската лядунка е с жълт метален прибор, а кавалерийската с бял.

Мундир (рус) – термин означаващ форменото облекло на офицера и войника.

Оберофицер (нем.) – младши офицер – офицер с чин подпоручик, поручик или капитан – означава горен офицер по отношение на подофицерите.

Обшлаг – маншет.

Пагон – нараменен знак за отличие за старшинство в армията. Определя чина на офицера и принадлежността му към рода войска.

Приборно сукно – присвоеното на дружина по късно полка сукно, цветът му е различен за различните дружини. От това сукно се изработват пагоните при редниците, яките и кантовете.

Султан – пера (с националните цветове), които се поставят на калпака, с оглед да се покаже чина на офицера / размера им зависи от чина – при генералите – 30 см.

Темляк (рус.) – сърмено или кожено приспособление, което помага да се удържи в ръка оръжието (сабята или палаша)

Унтерофицер – (нем.) подофицер.

Шарф – параден колан за офицерската униформа. Въведен през 1879 г.

Шитьо – бродерия със сърма.

Щаб офицер (нем) – общо название на офицерските чинове от майор нагоре.

БЕЛЕЖКИ

¹ Каник. Военная униформа все страны мира. Санкт Петербург, 2002, с. 6.

² Виж Цанкова, Д., Близнаков, Ил. Българската военна униформа (1878–1885), Известия на Националния военноисторически музей. Т. 8. С., 1989, 43–53.

³ Иречек, К. Български дневник. Т. 2 (1881–1884). С., 1995; Каниц, Ф. Дунавска България и Балканът. Т. 2.

⁴ ЦВА, ф I, оп I, а.е. 19, л. 129; ЦВА, ф. I, оп V, а.е. 69, л. 9.

⁵ Foster, Hoch. Uniformen europaischer Armeen. Berlin, 1978.

- ⁶ **Крапчански, Н. Н. и др.** Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на българската армия от 1878 до 1944. С., 1961, с. 14.
- ⁷ Български контитуции и конституционни проекти. С., 1990 г., с. 22.
- ⁸ За символиката в униформата виж **Цанкова-Ганчева Д.** Символика залегнала в българската военна униформа аксесоари в първите години след освобождението от турско робство. Опит за тълкуване. Известия на Националния военноисторически музей. Т. 13. С., 1999 г.
- ⁹ ЦВА, ф. I, опV а. е.64 л. 449; МЗ. 191 /1880; ЦВА ф. I оп. V а.е. 110 л. 250.
- ¹⁰ Виж з-д 110 /24.12.1879 г., ЦВА.
- ¹¹ 37/28.5.1981, ЦВА Ф. I оп. V а. е.10 л. 164.
- ¹² Етнография на България. С., 1983, с. 269.
- ¹³ ЦВА, ф. I оп I а.е. 19 л. 108.
- ¹⁴ ЦВА ф.1 оп Vae 10 л. 131.
- ¹⁵ Пр.1 /31.1.1881 ЦВА ф.1 оп.V а.е. 10 л. 122.
- ¹⁶ ЦВА ф. I, оп. V а.е. 100 л. 189.
- ¹⁷ **Охлябинин, С. Д.** Честь мундира. М., 1994, с. 284.
- ¹⁸ **Охлябинин, С. Д.** Честь мундира. М., 1994, с. 282.
- ¹⁹ **Охлябинин, С. Д.** Из истории российского мундира. М., 1996, с. 427.
- ²⁰ Колекция НВИМ VI-О-12; VI-Н-25/1,2.
- ²¹ Колекция НВИМ VI –Н-28/1.
- ²² Пр. 88 1.12.1879г. ЦВА, ф. I оп I а.е. 19 л. 108.
- ²³ Колекция НВИМ VIII-A-233/4;5;11; VIII-A-233/12.
- ²⁴ Колекция НВИМ VIII-A-33/1;22/1.
- ²⁵ Колекция НВИМ VIII-A-233/8; 22.
- ²⁶ Колекция НВИМ VIII-A233/2,6,7,9,10.
- ²⁷ Колекция НВИМ VIII-A22; VI-О-7/2.
- ²⁸ Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по Военното ведомство от 1877–1878 до 1901 г., С., 1901 г., с. 2120 и сл.
- ²⁹ ЦВА Ф. I, оп. V, а.е. 66 л. 123 и сл.
- ³⁰ ЦВА ф. I, оп. V, а.е. 66 л. 213.
- ³¹ Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по Военното ведомство от 1877–1878 до 1901 г., С., 1901 г., с. 2054–2055.
- ³² Войната между България и Турция. Т. 1. С., 1937 г., с. 134.
- ³³ **Mollo, D.** Army uniforms of Worldwar I. L., 1977, s. 110–113.
- ³⁴ Заповед по Военното ведомство № 37 от 1881 г. – ЦВА, Ф I, оп.V, а.е. 10 л. 364.
- ³⁵ Алманах България I, 1900.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Хаджийски, Иван.** Оптимистична теория за нашия народ. С., 1974, с. 183.
2. **Граф дьо Бурболом.** Български дневници. С., 1996, спомените са от 7 януари 1888 г.